

DOI: 10.32347/2786-7269.2023.5.3-11

УДК 726.012.8:22-523.41"04/14"

Ван Шижу,

yulia-ivashko@ ukr.net, orcid: 0000-0002-2312-3869,

доктор архітектури, професор Івашко Ю.В.,

yulia-ivashko@ ukr.net, <https://orcid.org/0000-0003-4525-9182>,

Київський національний університет будівництва і архітектури

ГЕНЕЗА ОБРАЗНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ІНТЕР'ЄРІВ ПЕЧЕР ХРАМОВОГО КОМПЛЕКСУ ДУНЬХУАНА (IV-XIV СТ.)

Печерний храмовий комплекс Дуньхуана є унікальним прикладом масштабного синтезу мистецтв в інтер'єрах святилищ IV-XIV ст. В статті систематизовано наукову джерельну базу, матеріали власних натурних досліджень аспіранта і на їх основі проаналізовано періодизацію стінопису і скульптур та визначено особливості генези образної концепції, методи художньої виразності, поширені сюжети, тощо.

Ключові слова: печери Дуньхуана; генеза; образна концепція; інтер'єри; стінопис; скульптура.

Постановка проблеми. Тема дослідження стінописів і скульптури Дуньхуана є широко дослідженою, однак постійно науковці знаходять все нові і нові аспекти вивчення цього комплексу печерних храмових святилищ. Аналогів такому масштабному комплексу, який розвивався тисячу років і фактично перетворився на візуальну хронологію розвитку фрески в Китаї, в світі немає. Унікальність комплексу Дуньхуана полягає в тому, що це один з найбільш ранніх буддійських комплексів в Китаї, яскравою особливістю якого є унікальний поліхромний фресковий стінопис, а скульптура виступає в ролі його доповнення (на відміну від більш пізніх буддійських храмів Луньмень і Юнган). Загальна площа поверхонь, вкритих стінописом в техніці клейових фарб по сухому ґрунту, становить близько 50000 м², включаючи гроти Могао, печери Західної тисячі Будд, печери Східної тисячі Будд, Гроти П'яти Храмів і гроти Юлінь.

Протягом тисячолітнього періоду багатьох династій комплекс доповнювався новими гротами, тому по суті перетворювався на наочну енциклопедію стилів буддійської фрески на території Китаю, де також зберігались тисячі унікальних давніх рукописів і трактатів – не тільки релігійних, але й медичних, історичних, географічних, астрономічних, тут було знайдено древні словники, записи народного фольклору, літературні твори і офіційні документи.

Актуальність представленої дослідження полягає в необхідності аналізу інтер'єрів святилищ як певної узагальненої цілісності, заснованої на синтезі мистецтв. Попри широку відомість мистецтва Дуньхуана, особливо його фресок, в Китаї і поза його межами, опрацювання джерел довело, що необхідно узагальнити інформацію за методом системно-структурного аналізу і принципом визначальних ознак, аби проаналізувати фрески на різних рівнях – композиції. Елементу, деталі і проаналізувати фрески одного періоду за одною і тією ж ознакою. Наприклад, слід зробити часовий «зріз» тематичних сюжетів – «Будда з бодхісаттвами», портрети благодійників, пейзажі. Якщо розглядати не сукупність фресок різних сюжетів, а простежити трансформацію одного і того ж сюжету, це дозволяє навести більш об'єктивні висновки щодо специфіки генези стінопису від періоду до періоду. Якщо створити такі візуальні ряди стінопису і скульптури, а потім порівняти їх між собою, можна аргументувати прикладами, чи співпадають періоди розвитку, розквіту та занепаду.

Мета дослідження полягає в виявленні генези образної концепції інтер'єрів печерного храмового комплексу Дуньхуана IV – XIV ст.

Методи дослідження: для вирішення завдань дослідження було використано: метод історичного аналізу, метод порівняльного аналізу, графо-аналітичний метод, метод системно-структурного аналізу, іконографічний метод і метод фото фіксації, застосовано принцип визначальних ознак. Для отримання висновків автор користувався архівними джерелами і матеріалами натурних обстежень, виконаних власноруч в печерах Дуньхуана.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Завдання дослідження зумовили опрацювання значної кількості джерельної бази, з яких слід визначити кілька, присвячені певній проблематиці:

- міжнародні правові джерела [1],
- дослідження печер Дуньхуана [2, 8, 9],
- питання мистецтва в реставрації [3, 4],
- аспекти збереження історичного середовища [5,6,7].

Опрацювання джерельної бази засвідчило, що в дослідженні Дуньхуана найчастіше застосовується історичний та фактологічний підхід. Крім цього, існує розрив між публікаціями суміжних напрямків, таких як пам'яткоохоронна і реставраційна джерельна база, і публікаціями, присвяченими безпосередньо Дуньхуану. На наш погляд, необхідно долучати до аналізу образних концепцій і специфіки виконання фресок і скульптур Дуньхуана опубліковані дослідження іноземних науковців в галузі сучасних технік реставрації фресок і скульптур, проблем збереження пам'яті історичного місця, тощо. Крім цього, це поглибить процес включення мистецтва Дуньхуана в світову реставраційну і пам'яткоохоронну діяльність і сприятиме його популяризації в світі.

Основна частина. Ван Шижу особисто досліджувала стінопис Дуньхуана в печерних святилищах. Натурні обстеження і аналіз існуючої наукової джерельної бази дозволили систематизувати фрески за їх визначальними ознаками. У фресковому стінописі Дуньхуана застосовані такі основні техніки: так звані сіюйські (Західні області 西域) техніки і техніки Центральних рівнин Китаю (中原), а на періодах панування монгольських династій Си Ся і Юань (西夏和元朝) – тибетські (Xi Zang 西藏) мистецькі традиції. Враховуючи величезну кількість фресок, аналізувались такі їх характеристики, як сюжет, живописні техніки, побудова композиції, поліхромія.

Композиційні характеристики стосуються засобів трактування простору інтер'єру застосуванням точок, ліній і площин (点、线、面), які забезпечують мальовничість, розділяють по змісту сюжети, створюють візуальні ефекти і ефект двомірності. Симетрія домінує, однак її доповнюють окремі асиметричні деталі. Масштабом фігур в стінописі і в скульптурах виявляють соціальну ієрархію персонажів, з іншого боку, масштабні скульптури характеризують період розквіту держави. Метричним повторенням одних і тих самих елементів (тисяча Будд, квіти лотосу тощо 千佛、莲花) досягається ефект величч і нескінченості Всесвіту з небесними божествами. Певний прихований символізм є і в специфічній поліхромії, де кольором позначались добрі і злі персонажі. Втім, попри загальну канонічність сюжетів, вони не є буквально тиражованими, навіть в межах канону художники і скульптори вносили зміни в композицію, колористику, деталізацію, вводили світські мотиви, портрет і пейзаж, при цьому не порушуючи загальну композицію кожного святилища.

Аналіз стінописів різних періодів засвідчив, як поступово відбувається відхід від примітивізму зображень, монохромності, статичності фігур і відсутності деталізації заднього плану в бік гармонійної поліхромії з великою кількістю кольорів, зображень з дотриманням антропометричних характеристик, індивідуалізації персонажів, уваги до деталі і до вираження ефекту трьохмірності простору (рис.1). Немає однотайності навіть в межах одного періоду: так, на ранньому періоді відбувається поступова зміна теплої монохромної колористики з домінуванням вохри на холодну з домінуванням ультрамарину, а згодом на заключному етапі раннього періоду одночасно поєднується тепла і холодна кольорова гама, утворюючи ефект строкатості.

Порівняння стінописів раннього архаїчного періоду і періоду розквіту, який найяскравіше виражений в періоди Суї і Тан, доводить, що максимальний розквіт образної концепції інтер'єрів одночасно проявився й у стінописі, й у скульптурі. У стінописі це виразилося в урізноманітненні композиційної побудови, розвитку світського жанру і пейзажного жанру, в деталізації образів божеств включно з елементами одягу (рис.2).

Рис. 1. Будда в ніші західної фронтальної стіни. Могао, грот 272, династія Північна Лян (北凉) (401-439 р.)

Найбільш раннім жанром сюжетів фрески був сюжет з Буддою, відомий від періоду Північна Лян (401-439 рр.), трохи пізніше виник портретний жанр благодійників, найпізнішим є пейзажний жанр. Останній період образної концепції святилищ Дуньхуана – це період монгольської династії Юань (1271-1368 рр.), яка поділяється на дві категорії: одна – це живопис у стилі Хань (Стиль центральних рівнин 汉风绘画), а інша – тибетський тантричний живопис (藏传密宗绘画).

Висновки. Аналіз стінопису Дуньхуана засвідчив відмінності між періодами виконання фресок і специфіку генези – від архаїзму до розквіту і поступового занепаду та часткового відродження наприкінці під чужоземними впливами. Наступною особливістю, яка проявилась в стінописі, але не так явно проявилась у скульптурі – це вторгнення світського жанру по суті до простору ритуальних святилищ (численні портрети благодійників з родинами, сцени битв, пейзажі, тощо). Скульптури Дуньхуань здебільшого належать до династії Тан у Північній династії та досягли свого піку в династії Суй і Тан. До династії Си Ся дотримувалися стилю попередніх династій. Під час династії Юань скульптури були в основному пов'язані з тибетським тантричним буддизмом.

Рис.2. Скульптури гроту 420, Могао. Династія Суй (隋朝) (581 – 618 р.)

Кольорові скульптури Дуньхуана зроблені з глини і розфарбовані кольором, вони відрізняються від інших китайських кам'яних і дерев'яних скульптур і є унікальними в історії скульптури.

В усіх святилищах стінопис і скульптури відповідні за стилістикою, тобто становлять приклад синтезу мистецтв.

Новаторство представленого дослідження полягає в підведенні доказової бази під відомі тези. Це простежено по різних визначальних ознаках, якими є конкретні сюжети на різних періодах, композиційна побудова, поліхромія, прийоми деталізації. На прикладі стінопису з Буддою візуально аргументовано і деталізовано відому хронологію трьох етапів розвитку стінопису:

– 1-й етап – період розвитку (династія Північна Лян (401–439 р.), династія Північна Вей (439-534 р.), династія Західна Вей (535-556 р.), династія Північна Чжоу (557-581 р.));

– 2-й етап – період від розквіту до занепаду (династія Суй (581–618 р.), династія Тан (618-907 р.), епоха П'яти династій та десяти царств (907-960 р.), династія Північна Сун (960–1127 р.));

– 3-й етап – період запозичень (династія Си Ся (1038-1227 р.), династія Юань (1271-1368 р.)).

Було проаналізовано один і той же канонічний, найбільш важливий, сюжет фрески з Буддою на троні в оточенні бодхісаттв і порівняно його з аналогічною скульптурною композицією, довівши, що відбувався послідовний розвиток від абстрактності і умовності в бік деталізації, антропометричної відповідності і майстерності. Втім, на етапі розквіту відбувається надмірна деталізація і подрібненість сюжету, коли фігура Будди по суті «губиться» серед інших персонажів і деталей. Поступово на тлі політичних (війни) і економічних негараздів відбувається різке зниження рівня майстерності і фрески, і скульптури.

Отже, зроблено висновок про те, що цей основний канонічний сюжет пройшов завершений цикл від примітивізму раннього періоду через формування національного стилю і його подрібнення і потім повна зміна на тибетський стиль частково з місцевими впливами.

Порівняння етапів розвитку фрески і скульптури і періодів появи, розквіту і занепаду різних жанрів стінопису (релігійний буддистський, портретний, пейзажний) засвідчили, що попри те, що політична і економічна ситуація, культурно-мистецькі уподобання та релігійна прихильність правителів однаково впливали на активізацію розвитку або занепад мистецтва, етапи розвитку стінопису і скульптури співпадають не завжди. Так само, було проаналізовано період появи і поширення різних сюжетів і доведено, що канонічні буддистські зображення також зазнавали суттєвих змін, породжуючи нові і нові композиції (наприклад, поява в епоху Тан композиції «Будда в нирвані» з гігантською фігурою Будди, або поширення скульптур багаторукої Гуань інь в добу Юань).

Це відкриває нові напрями досліджень і практичних заходів щодо охорони і реставрації стінопису і фресок Дуньхуана, зокрема:

- проаналізувати зарубіжний досвід реставрації фресок і його можливості використання для збереження і реставрації фресок Дуньхуана;
- скласти аналітичні таблиці за принципом визначальних ознак і проаналізувати один і той самий сюжет в стінописі і скульптурі на різних періодах з метою визначення конкретних змін в композиції, колористиці, деталізації, зображенні облич, тощо.

Список джерел

1. Міжнародна хартія з охорони й реставрації нерухомих пам'яток і визначних місць (Венеціанська хартія). База даних «Законодавство України» /

Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_757#Text (дата звернення: 01.10.2023).

2. Benli L., Wanyue P., Haidong L., Jianjun Q. Increase of moisture content in Mogao Grottoes from artificial sources based on numerical simulations. *Journal of Cultural Heritage*. Vol. 45, 2020. P. 135-141. DOI:10.1016/j.culher.2020.05.004

3. Orlenko M., Ivashko Y. The concept of art and works of art in the theory of art and in the restoration industry. *Art Inquiry. Recherches sur les arts*. Vol. XXI. 2019. P. 171-190. DOI:10.26485/AI/2022/24/16

4. Orlenko M., Ivashko Y., Dyomin M., Dmytrenko A., Chang P. Rational and aesthetic principles of form-making in traditional Chinese architecture as the basis of restoration activities. *International Journal of Conservation Science*, Vol. 11, Issue 2, 2020. P. 499-512.

5. Pujia L. Cultural heritage and territory. Architectural tools for a sustainable conservation of cultural landscape, *International Journal of Conservation Science*. Vol. 7, Issue 1, 2016. P. 213-218.

6. Spiridon P., Sandu I. Muselife of the life of public. *International Journal of Conservation Science*. Vol. 7, Issue 1, 2016, P. 87-92.

7. Spiridon P., Sandu I., Stratulat L. The conscious deterioration and degradation of the cultural heritage. *International Journal of Conservation Science*. Vol. 8, Issue 1, 2017, P. 81-88.

8. 《敦煌壁画艺术继承与创新国际学术讨论会文集》，上海：上海辞书出版社，2008年，719页。

9. 段文杰：《敦煌研究文集》，兰州：甘肃人民出版社，1982年第26页。

Wang Shiru, D.Sc., Professor Ivashko Yulia,
Kyiv National University of Construction and Architecture.

GENESIS OF THE VISUAL CONCEPT OF CAVES INTERIORS OF THE DUNHUANG TEMPLE COMPLEX (4TH – 14TH CENTURIES)

The cave temple complex of Dunhuang is a unique example of a large-scale synthesis of arts in the interiors of sanctuaries of the 4th – 14th centuries. The article systematizes the scientific source base, the materials of the graduate student's own field studies, and on their basis, the periodization of wall paintings and sculptures is analyzed and the peculiarities of the genesis of the figurative concept, methods of artistic expression, common plots, etc. are determined.

The innovation of the presented research consists in summing up the evidence base for known theses. This is traced by various defining features, which are specific plots in different periods, compositional structure, polychromy, methods of detailing.

Using the example of the wall painting with Buddha, the well-known chronology of the three stages of the development of the wall painting is visually argued and detailed:

– 1st stage – period of development (Northern Liang Dynasty (401-439), Northern Wei Dynasty (439-534), Western Wei Dynasty (535-556), Northern Zhou Dynasty (557-581));

– 2nd stage – the period from prosperity to decline (Sui dynasty (581-618), Tang dynasty (618-907), Five Dynasties and Ten Kingdoms (907-960), the Northern Song dynasty (960–1127);

– 3rd stage – period of borrowings (Xi Xia dynasty (1038-1227), Yuan dynasty (1271-1368).

A comparison of the stages of the development of frescoes and sculptures and the periods of the appearance, flourishing and decline of various genres of wall painting (religious Buddhist, portrait, landscape) showed that despite the fact that the political and economic situation, the cultural and artistic preferences and religious commitment of the rulers equally influenced the activation of the development or the decline of art, the stages of development of mural painting and sculpture do not always coincide. In the same way, the period of the appearance and spread of various subjects was analyzed and it was proved that the canonical Buddhist images also underwent significant changes, giving rise to new and new compositions (for example, the appearance in the Tang era of the composition "Buddha in Nirvana" with a giant figure of the Buddha, or the spread of sculptures of a multi-armed Guanyin in the Yuan era).

Keywords: Dunhuang Caves; genesis; visual concept; interiors; wall painting; sculpture.

REFERENCES

1. International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites (The Venice Charter) [Mizhnarodna khartiia z okhorony ta restavratsii nerukhomykh pamiatok I vyznachnykh mist (Venetsianska khartiia)] Database "Zakonodavstvo Ukrainy" / Verkhovna Rada Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_757#Text (accessed: 01.10.2023). {In Ukrainian}

2. Benli L., Wanyue P., Haidong L., Jianjun Q. (2020). Increase of moisture content in Mogao Grottoes from artificial sources based on numerical simulations. *Journal of Cultural Heritage*, 45, 135-141. DOI:10.1016/j.culher.2020.05.004 {In English}

3. Orlenko M., Ivashko Y. (2019). The concept of art and works of art in the theory of art and in the restoration industry. *Art Inquiry. Recherches sur les arts*, XXI, 171-190. DOI:10.26485/AI/2022/24/16. {In English}

4. Orlenko M., Ivashko Y., Dyomin M., Dmytrenko A., Chang P. (2020). Rational and aesthetic principles of form-making in traditional Chinese architecture as the basis of restoration activities. *International Journal of Conservation Science*, 11(2), 499-512. {In English}

5. Pujia L. (2016). Cultural heritage and territory. Architectural tools for a sustainable conservation of cultural landscape, *International Journal of Conservation Science*, 7 (1), 213-218. {In English}

6. Spiridon P., Sandu I. (2016). Muselife of the life of public. *International Journal of Conservation Science*, 7 (1), 87-92. {In English}

7. Spiridon P., Sandu I., Stratulat L. (2017). The conscious deterioration and degradation of the cultural heritage. *International Journal of Conservation Science*, 8 (1), 81-88. {In English}

8. Proceedings of the International Symposium on the Inheritance and Innovation of Dunhuang Wall Art, Shanghai: Shanghai Dictionary Publishing House, 2008.

《敦煌壁画艺术继承与创新国际学术讨论会文集》上海：上海辞书出版社，2008年，719页。{In Chinese}

9. Duan W. (1982). *Dunhuang Research Anthology*, Lanzhou: Gansu People's Publishing House.

段文杰：《敦煌研究文集》，兰州：甘肃人民出版社，1982年第26页。{In Chinese}